

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

מקץ שנת ה'תשע"ט עלון 22

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" (נחמיה ח: ח)

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

דחיק

הָאֵישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַנִּבְיָע בְּיָדוֹ הוּא יְהוֹיָה - לִי עֶבֶד (מד, יז)

הדגש החזק באות ל' בראש המילה נקרא דחיק. הדחיק הוא תופעה ידועה במקרא.

הדחיק מופיע בצירופים של שתי מילים כאשר המילה הראשונה מוטעמת בטעם מחבר או כשבא אחריה מקף. לרוב הדחיק מופיע רק כאשר המילה הראשונה בצירוף מסתיימת בהברה פתוחה לא מוטעמת, המנוקדת בקמץ או בסגול ונמצאת בין שתי הברות מוטעמות (בין ההטעמה המלעילית של המילה הראשונה להטעמה המלעילית של המילה השניה). דוגמא נוספת: הָבָה - לִי.

על פי שיטת הדקדוק המסורתי הדחיק מבוטא כדגש חזק, תפקידו הוא ככל הנראה לחבר את המילים ולסגור את ההברה הפתוחה. על פי שיטה זו, הדחיק דוחק כביכול את האות ה"א המסיימת את המילה הראשונה וסוגר את ההברה האחרונה שלה על ידי הדגש החזק.

דגש דחיק של המילית "מה"

המילית "מה" במקרא באה לעיתים קרובות כשהיא מנוקדת בתנועת פתח ואחריה מקף. במקרים אלה יבוא בראש המילה העוקבת דגש. דגש זה סווג באופן מסורתי כדחיק.

דגש-דחיק "מה" מופיע במקרא מאות פעמים. דוגמה לדגש-דחיק של המילה "מה" ניתן למצוא בפסוק שבפרשתנו:

וַיֹּאמֶר יְהוָה מַה - נֹאמַר לְאֲדֹנָי מַה - נִדְבָר וּמַה - נִצְטַדֵּק (מד, טז)

פעלים בפרשה

השורש נג"ד

וַאֲיִן מְגִיד לִי (מא, ח)

אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפָרְעֹה (מא, כה)

כיום משתמשים רק בצורת העתיד – אָגִיד, תִּגְיֶדוּ, בְּצִוּוֵי – הִגִּידוּ, הִגִּידִי, ובשם הפועל – לְהִגִּיד.

השורש חל"ל

וּתְחַלִּינָה שְׂבַע שָׁנֵי הָרָעָב (מא, נד)

אבן-עזרא : "ותחלינה – מצניין הקל פועל הכפל".

כלומר, השורש חל"ל מגזרת הכפולים. הדגש החזק באות לי הוא תשלום להתלכדות של שתי אותיות השורש לי.

השורש שב"ר

פעלים: וְשִׁבְרוּ, לְשִׁבֵּר בָּר, לְשִׁבֵּר-אֶכְל, וְנִשְׁבְּרָה

שמות עצם: הַמִּשְׁבֵּיר, שִׁבְר

המילה מִשְׁבֵּיר היא בבניין הפעיל. המילים האחרות מבניין קל.

רד"ק בפירושו לתורה מסביר: "ולשון שִׁבֵּר מצנין הקל נופל על המוכר ועל הקונה, כי הפעולה בזה על שם התצואה שנקראת שִׁבֵּר לפי שהיא שִׁבְרָה הַרְעָב על דרך 'ישברו פראים למאס' (תהלים ק"ד)..."

השורש נכ"ר – משמעות משתנה בהתאם לבניין

וַיִּכְרֶם, וַיִּכָּר, לֹא הִכָּרְהוּ – בניין הפעיל. במילים אלה חסרה האות יי של הבניין, תופעה ידועה בלשון המקרא.

וַיִּתְּנָכֵר אֲלֵיהֶם – בניין התפעל, ומשמעותו הפוכה: התנהג כאילו אינו מכירם.

רש"ר הירש מסביר זאת: "לשורש 'נכר' יש שתי משמעויות הנראות לכאורה כסותרות:
א. להכיר. ב. להתנכר. אך הסתירה היא רק לכאורה. 'הפיר', נורת הפעיל של 'נכר',
משמעותו למעשה: 'לעשות לנכרי'. כל 'הכרה' מביאה אותנו להתייחס אל דבר מסויים
כייחודי ושונה, כ'נכרי'.

פעלים בבניין נפעל בעתיד

וּתְפַעֵם, יִוָּדַע, וְלֹא-תִכְרַת, תִּבְוֹנֶנּוּ, וְיִבְוֹנֶנּוּ, יִמָּצֵא – סימנן חד"ק: חיריק, דגש
וקמץ.

בפעלים הַאֲסֵרוּ, יִאָסֵר, וְיִאָמְנוּ – יש הארכת תנועה מחיריק לצירה כתשלום לדגש
שלא יבוא באות גרונית.

וְעַל הַשְּׂנוֹת הַזֹּלָתוֹם אֶל-פְּרַעַה פְּעֻמִּים – צורת מקור בבניין נפעל.

מילת היחס "בלעדי" בנטיה

וַיֵּצֵן יוֹסֵף אֶת-פְּרַעַה לְאִמֹר בְּלִעְדֵי (מא, טז)

וּבְלִעְדֵיהָ לֹא-יָרִים אִישׁ אֶת-יָדוֹ (מא, מד)

מילת היחס "בלעדי" ניטית כמו שם עצם ברבים ולכן בכל הנטייה תבוא האות י,
כמו במילים: ספריה, ספרייה.

מילות היחס בנטיה

מילות היחס מתחלקות למילים שהנטייה שלהן זהה לשם עצם ברבים ולמילים
שהנטייה שלהן זהה לשם עצם ביחיד. וכן מילות היחס 'עלי' (עליהם, כמו בתייהם),
'אלי' (אליהם) – ברבים. לעומת נטייה ביחיד: 'אתי' (אתי, כמו ספרי), 'אצלי' – אצלי
(ולא אצלם).

סמיכות

יָפוּת מִרְאָה וּבְרִיאַת בְּשָׂר – בצירוף סמיכות אין טעם במילה הראשונה. ההטעמה
מתרחקת למילה השנייה ולכן יש חיטוף של התנועה הארוכה לתנועה קצרה.

רְעוֹת מִרְאָה – אין כאן חיטוף של הקמץ כדי לשמור על ההגייה של האות רי.

וְרִקּוֹת בְּשֶׁר – הברה שיש בה פתח ודגש לא משתנה בנטייה, כי הדגש סוגר את ההברה ושומר על התנועה. וכן: **צְדִיק** – **צְדִיקִים**, **כְּדוּר** – **כְּדוּרִים**.
וְרִקּוֹת בְּשֶׁר – רש"י: כָּל לְשׁוֹן רִקּוֹת שְׂפָמָקְרָא חֲסָרֵי בְּשָׂר, וּבְלַעַז בְּלוּא"שׁ:

ניבים ופתגמים

עֲלֹת בְּקִנְיָה אֶזְוֵר (מא, ה)

עולה בקנה אחד – שבע השיבולים המלאות הצומחות מקנה אחד, כלומר מגבעול אחד.

בהשאלה: התאמה, הרמוניה והיעדר סתירה.

וְלֹא נֹדַע כִּי-בָאוּ אֶל-קִרְבְּנָה (מא, כא)

לא נודע כי בא אל קרבו – לא נראה כי הדבר חדר לתוכו, נעלם לתוכו ללא הותיר סימן.

וַיְדַבֵּר שֶׁר הַמִּשְׁלָּקִים אֶת-פְּרֵעָה לֵאמֹר אֶת-זֹטָאִי אֲנִי מִזְכִּיר הַיּוֹם (מא, ט)

את חטאי אני מזכיר היום – לצורך העניין אני נאלץ להזכיר את חטאי העבר שלי, אני מסכן את עצמי באומרי דברים אלו.

אֲתָהּ תִּהְיֶיהָ עַל-בֵּיתִי וְעַל-פִּיךָ יִשְׁק כָּל-עַמִּי רַק הַכֶּסֶף אֲגַדֵּל מִמֶּנָּה (מא, מ)

על פיו יישק דבר – הוא הקובע הבלעדי; הוא המכריע העליון בנושא. הכל יתבצע על פי החלטותיו בלבד.

לָמָּה יִשְׁלַמְתֶּם רָעָה תְּנוּת טוֹבָה (מד, ד)

השיב רעה תחת טובה – התנהג בצורה כפויית טובה, התנהג בצורה רעה לאדם שעשה לו טובה.

עריכה לשונית: כוכבה גרסון